

e-ISSN 3060-5059

DOI: 10.67227

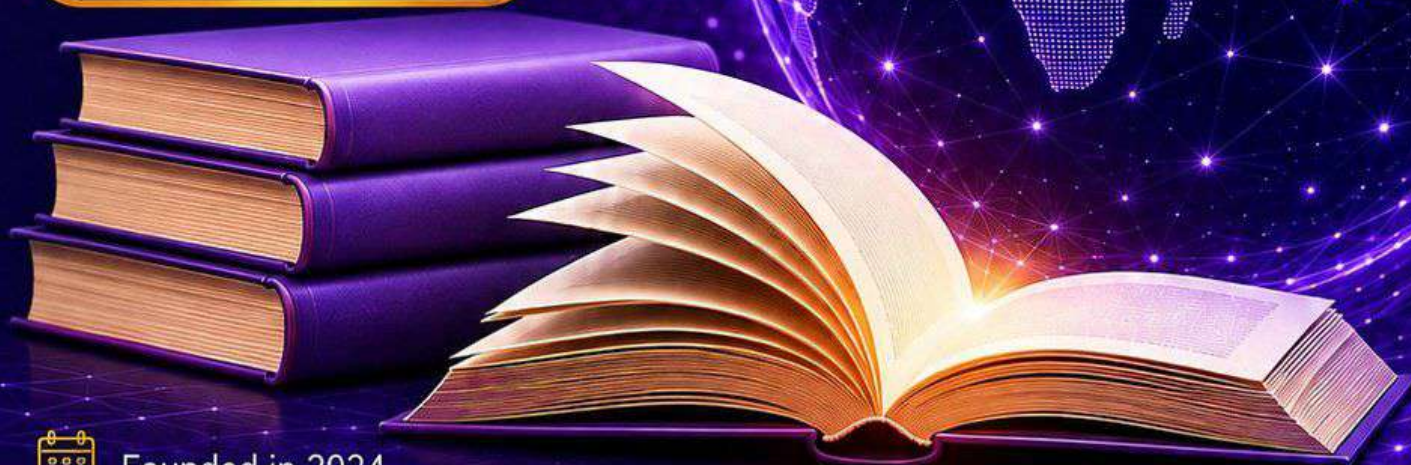
IJTIMOYIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNAL

Scientific and Innovative Research in
Social and Humanitarian Studies

Vol. 3 • Issue 8

2026

Founded in 2024

publishscience.uz

publish_science_journal@mail.ru

PEER REVIEWED • OPEN ACCESS

SHARQ VA G'ARB TADQIQOTLARIDA IJTIMOY XATARLI-XULQ ATVOR KO'RINISHLARINING ILMIY-METODOLOGIK TAHLILI

Mamatnazarov Lazizbek To'raquliyevich

Buxoro davlat pedagogika instituti, mustaqil tadqiqotchi.

e-mail: lazizmamatnazarov@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2395-8329>

Annotatsiya.

Ijtimoiy xatarli va deviant xulq-atvor fenomeni zamonaviy sotsiologiya, kriminologiya, psixologiya va huquqiy fanlarning eng ko'p tadqiq etiladigan murakkab, ko'p qirrali yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ijtimoiy xatarli xulq-atvor ko'rinishlari shaxsning jamiyatda qabul qilingan huquqiy, axloqiy va institutsional normalarga zid bo'lgan, atrofdegilar hamda shaxsning o'z sog'lig'i, hayoti yoki ijtimoiy farovonligiga bevosita yoki bilvosita destruktiv xavf soladigan xatti-harakatlari majmuini tashkil etadi. Mazkur maqolada ijtimoiy xatarli xulq-atvor ko'rinishlari bo'yicha olib borilgan jahon va mahalliy tadqiqotlar, ularda ko'tarilgan fundamental va amaliy muammolar hamda mazkur yo'nalishdagi konseptual qarashlar yaxlit holda bayon etiladi.

Kalit so'zlar: ijtimoiy xatarli xulq-atvor, deviant (og'ishgan) xulq-atvor, ijtimoiy destruksiya (buzg'unchilik), Sharq tadqiqotlari, G'arb tadqiqotlari, metodologik tahlil, ijtimoiy profilaktika, institutsional mexanizm, axloqiy qadriyatlar, ijtimoiy xavfsizlik.

НАУЧНО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ПРОЯВЛЕНИЙ ОБЩЕСТВЕННО ОПАСНОГО ПОВЕДЕНИЯ В ВОСТОЧНЫХ И ЗАПАДНЫХ ИССЛЕДОВАНИЯХ

Маматназаров Лазизбек Туракулиевич

Бухарский государственный педагогический институт, независимый исследователь.

Аннотация.

Феномен социально опасного и девиантного поведения является одним из наиболее активно исследуемых сложных и многогранных направлений современной социологии, криминологии, психологии и юридических наук. Проявления социально опасного поведения представляют собой совокупность действий личности, противоречащих принятым в обществе правовым, нравственным и институциональным нормам и создающих прямую или косвенную деструктивную угрозу здоровью, жизни или социальному благополучию как окружающих, так и самого человека. В статье комплексно рассматриваются зарубежные и отечественные исследования различных проявлений социально опасного поведения, поднятые в них фундаментальные и прикладные проблемы, а также концептуальные подходы, сформировавшиеся в данном научном направлении.

Ключевые слова: социально опасное поведение, девиантное (отклоняющееся) поведение, социальная деструкция, исследования Востока, исследования Запада, методологический анализ, социальная профилактика, институциональный механизм, нравственные ценности, социальная безопасность.

SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL ANALYSIS OF MANIFESTATIONS OF SOCIALLY DANGEROUS BEHAVIOR IN EASTERN AND WESTERN STUDIES

Mamatnazarov Lazizbek To'raquliyevich

Bukhara State Pedagogical Institute, Independent Researcher.

Abstract.

The phenomenon of socially dangerous and deviant behavior is one of the most extensively studied, complex, and multidimensional areas of contemporary sociology, criminology, psychology, and legal studies. Manifestations of socially dangerous behavior comprise a range of individual actions that contradict the legal, moral, and institutional norms accepted in society and pose a direct or indirect destructive threat to the health, life, or social well-being of both other people and the individual. This article provides a comprehensive overview of international and domestic research on various manifestations of socially dangerous behavior, the fundamental and applied issues addressed in these studies, and the conceptual approaches developed within this field.

Keywords: socially dangerous behavior, deviant behavior, social destruction, Eastern studies, Western studies, methodological analysis, social prevention, institutional mechanism, moral values, social security.

Kirish. Ijtimoiy xatarli xulq-atvor — shaxsning jamiyatda qabul qilingan huquqiy, axloqiy va madaniy

normalarga zid bo'lgan, insonning o'ziga, atrofdagilarga yoki butun jamiyat xavfsizligiga real tahdid tug'diradigan xatti-harakatlar tizimidir. Bunday xulq-atvor turlari deviant (og'ishgan) xulqning eng keskin va buzg'unchi ko'rinishi bo'lib, ko'pincha huquqbuzarliklar, jinoyatlar hamda shaxsning dezadaptatsiyasiga olib keladi. Ilmiy adabiyotlar va tadqiqotlarda ijtimoiy xatarli xulq-atvorning huquqbuzarlik va jinoyatchilik, addiktiv (qaramlik) xulq, asotsial va agressiv xatti-harakatlar, o'ziga zarar yetkazish va suitsidal xulq kabi asosiy shakllari va ko'rinishlari haqida fikrlar ilgari surilgan. Ijtimoiy xatarli xulq-atvor ko'pincha murakkab ijtimoiy, psixologik va biologik omillar ta'sirida shakllanadi. Oiladagi nosog'lom muhit, tarbiyasizlik yoki nazoratsizlik, notinch muhit, tengqurlarning salbiy ta'siri (destruktiv submadaniyatlar), moddiy qiyinchiliklar hamda psixologik travmalar asosiy sabablardan hisoblanadi. Ayniqsa, o'smirlar yoshida bunday xavflarga moyillik yuqori bo'ladi, chunki bu davrda shaxsni anglash va mustaqillikka intilish jarayoni keskin kechadi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Tadqiqot nazariy-konseptual xarakterga ega bo'lib, unda analiz, sintez, umumlashtirish, dialektik, tizimli, aksiologik, institutsional, strukturaviy-funksional va komparativ tahlil, tarixiylik metodlaridan foydalanildi. Ijtimoiy xatarli xulq-atvor fenomenini o'rganishda Sharq va G'arb ilmiy tafakkurida ikki xil metodologik yondashuv ustuvorlik qiladi. Sharq falsafiy-etik merosida (A. Forobiy, Ibn Sino, tasavvuf ta'limotlari) ushbu muammo birinchi navbatda ma'naviy-axloqiy inqiroz, nafsning jilovlanmaganligi va tarbiyadagi kamchiliklar sifatida tahlil qilinib, uni bartaraf etishning asosiy vositasi sifatida ma'rifat va ichki o'z-o'zini nazorat qilish e'tirof etiladi. G'arb ilmiy maktabida esa (E. Dyurkgeym, R. Merton va boshqalar) deviant va xatarli xulq-atvor asosan sotsiologik, empirik va strukturaviy-funksional yondashuvlar orqali — ijtimoiy anomiya, normalarning yemirilishi hamda ijtimoiy-iqtisodiy ziddiyatlar natijasi sifatida o'rganiladi. G'arb tadqiqotlarida asosiy e'tibor institutsional mexanizmlar va huquqiy regulatsiyaga qaratiladi.

Muhokama. Ijtimoiy xatarli xulq-atvor ko'rinishlarini ilmiy jihatdan tadqiq etish tarixi va uning nazariy-metodologik poydevori, eng avvalo, klassik sotsiologik va deviantologik konsepsiyalarga tayanadi. Sotsiologiya fanining asoschilaridan biri Emil Dyurkgeym o'zining fundamental tadqiqotlarida jamiyatda ijtimoiy-iqtisodiy va institutsional transformatsiyalar kechayotgan davrda axloqiy regulatsiya va normalarning kuchsizlanishi natijasida "anomiya" (normasizlik) holati yuzaga kelishini ilmiy jihatdan asoslab bergan [1; 241–252-b.]. Dyurkgeym tadqiqotlarida ko'tarilgan markaziy muammo shundan iboratki, jamiyatning an'anaviy ijtimoiy nazorat mexanizmlari zaiflashganda individlarning ijtimoiy istak va ehtiyojlari jamiyat tomonidan tartibga solinmay qoladi, bu esa suitsidal harakatlar, destruksiya va asotsial xulq-atvorning keskin ortishiga olib keladi.

Ushbu nazariyani keyinchalik rivojlantirgan amerikalik sotsiolog Robert Merton o'zining "Ijtimoiy tuzilma va anomiya" nomli ishida deviant va ijtimoiy xatarli xulq-atvorning yuzaga kelish mexanizmini ijtimoiy-strukturaviy tengsizlik bilan bog'laydi [2; 672–682-b.]. Merton tadqiqotlarida ko'tarilgan asosiy muammo — madaniyat tomonidan targ'ib qilinadigan maqsadlar (moddiy farovonlik, yuqori ijtimoiy mavqe) bilan ularga erishishning qonuniy (institutsionallashtirilgan) vositalari o'rtasidagi uzilish va resurslarga ega bo'lish imkoniyatlarining cheklanganligidir. Olim ushbu strukturaviy frustratsiya yoki bosim natijasida yuzaga keladigan innovatsiya, ritualizm, retretizm va isyon kabi deviant moslashuv shakllarini chuqur tahlil qilib beradi.

Destruktiv va agressiv xulq-atvorning psixologiyasi va uni o'zlashtirish mexanizmlari bo'yicha olib borilgan tadqiqotlarda Albert Bandura tomonidan ilgari surilgan ijtimoiy o'rganish va kognitiv model nazariyasi muhim o'rin tutadi [3; 180–195-b.]. Bandura o'z tadqiqotlarida destruktiv va xatarli xulq-atvor shaxsning genetik va biologik xususiyati emas, balki atrof-muhitdagi namunalarni kuzatish, kognitiv imprinting va ijtimoiy rag'batlantirish orqali o'zlashtiriladigan xatti-harakat modeli ekanligi muammosini ko'taradi. Olim o'smirlar va yoshlarning ommaviy axborot vositalari, oiladagi zo'ravonlik va destruktiv muhitdagi agressiv harakatlarni kuzatishi orqali axloqiy desensibilizatsiyaga (shafqatsizlikka ko'nikishga) uchrashini isbotlab bergan.

Keyinchalik Robert Agnyu o'zining "Umumiy bosim nazariyasi" doirasida Bandura va Merton qarashlarini rivojlantirib, ijtimoiy va psixologik bosimlarga (pozitiv stimullarning yo'qotilishi, salbiy vaziyatning yuzaga kelishi) uchragan individda paydo bo'ladigan salbiy emotsional holatlar (g'azab, depressiya) o'z vaqtida nazorat qilinmasa, ular bevosita jinoiy va xatarli harakatlarga aylanishi muammosini tadqiq etdi [4; 151–174-b.].

Ijtimoiy xatarli xulq-atvorni shahar infratuzilmasi va mahalliy atrof-muhit munosabati nuqtayi nazaridan o'rgangan tadqiqotlar orasida Jeyms Uilson va Jorj Kellingning "Singan derazalar nazariyasi" alohida ajralib turadi [5; 29–38-b.]. Ushbu tadqiqotda ilgari surilgan markaziy muammo shundan iboratki, mahalliy muhitda kichik antisotsial va xatarli harakatlar (vandalizm, jamoat joylarida tartibsizlik, befarqlik) o'z vaqtida jilovlanmasa, bu holat ijtimoiy nazorat sustlashgani haqida negativ vizual signal beradi va og'irroq jinoiy hamda destruktiv xulq-atvorning yoyilishiga sharoit yaratadi. Fazoviy va atrof-muhit sotsiologiyasida ushbu tadqiqot jamoatchilik nazoratini mustahkamlash va xavfsiz infratuzilma yaratishning eng samarali preventiv instrument ekanligini ko'rsatdi.

Shaxsning ichki qadriyatlar tizimi va ekzistensial inqirozining ijtimoiy xatarli xulq-atvorga ta'siri bo'yicha avstriyalik psixolog va faylasuf Viktor Frankl tomonidan olib borilgan tadqiqotlar fundamental ahamiyatga ega [6; 95–112-b.]. Frankl o'zining logoterapiya va ekzistensial tahlil konsepsiyasida hayot mazmunining yo'qolishi ("noogen anomiya") va ekzistensial bo'shliq shaxsni surunkali addiksiyalarga, autoagressiyaga va ijtimoiy xatarli xatti-harakatlarga undashi muammosini tahlil qiladi. Olimning ko'rsatishicha, shaxs o'z hayotida fundamental ma'no va axloqiy qadriyatlar tizimini topmaganda, xatarli xulq-atvor ushbu ichki ontologik bo'shliqni vaqtincha to'ldirishning kompensator mexanizmiga aylanadi.

Adashgan yoki deviant xatti-harakat qilgan individning jamiyat tomonidan qabul qilinishi va uning keyingi taqdiri bo'yicha Edvin Lemert va Govard Bekker tomonidan olib borilgan "Tamg'alash nazariyasi" tadqiqotlari muhim muammoni ilgari surdi [7; 134–148-b.]. Ushbu olimlar tadqiqotlarida jamiyat tomonidan individga nisbatan

qo'llaniladigan asossiz yoki keskin "deviant" yoki "jinoiyatchi" tamg'asi shaxsning o'zligini anglashini deformatsiya qilib, uni ikkilamchi deviatziya va surunkali jinoiy xulq-atvorga sudrash tahlil qilinadi. Tadqiqotlarda repressiv va jazolovchi yondashuvlardan ko'ra, psixologik reabilitatsiya va resotsializatsiya (qayta ijtimoiylashtirish) mexanizmlari samaraliroq ekanini ko'rsatib berilgan.

Zamonaviy raqamlashuv va virtuallashuv davrida ijtimoiy xatarli xulq-atvorning makon va vaqt chegaralaridan chiqib, kibermakonga ko'chishi muammosi Manuel Kastels va Jon Suler tadqiqotlarida atroflicha o'rganilgan [8; 210–225-b.; 9; 321–326-b.]. Kastelsning tarmoqlashgan jamiyat nazariyasi va Sulerning "onlayn go'yo erkinlashish effekti" konsepsiyasi raqamli anonimlik va masofaviylik sharoitida individning psixologik va axloqiy nazorat mexanizmlari zaiflashishi muammosini ilgari suradi. Ushbu tadqiqotlar ko'rsatadiki, raqamli muhitda shaxs jamoatchilik nazoratidan holi ekanligini his qilganda, unda kiberbulling, kiberagressiya, onlayn qimor (ludomaniya), destruktiv submadaniyatlarga a'zolik va autoagressiv virtual harakatlarga moyillik keskin ortadi.

Tashkilotlar va davlat boshqaruvi darajasida ijtimoiy xatarli qarorlar va destruksiyaning yuzaga kelish mexanizmlari bo'yicha sotsiolog Diana Vonn tomonidan olib borilgan "Deviatsiyaning normallashtirish" tadqiqoti alohida o'rin tutadi [10; 115–128-b.]. Vonn tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda ko'tarilgan asosiy muammo shundan iboratki, muayyan tashkilot yoki jamiyat institutlarida xatarli va normadan chekingan xatti-harakatlar tizimli ravishda takrorlansa va unga nisbatan o'z vaqtida reaksiya berilmasa, bu xatarlar institutsional xotira tomonidan "odatiy va normal standart" sifatida qabul qilina boshlaydi, bu esa yakunda tizimli falokatlar va xavfsizlik tizimining falaj holatiga olib keladi.

Mishel Fukoning "Biopolitika" va "Intizomiy jamiyat" konsepsiyalariga bag'ishlangan tadqiqotlarida esa ijtimoiy xatarli xulq-atvorning oldini olish davlatning "biohokimiyat" funksiyasi — aholining demografik va jismoniy resurslarini asrash, ijtimoiy tranzaksion xarajatlarni kamaytirish hamda jamiyatda ijtimoiy immunitetni mustahkamlash mexanizmi ekanligi fundamental darajada tahlil qilingan [11; 88–102-b.].

Bugungi kunda zamonaviy Sharq va Osiyo ilmiy muhitida (Markaziy Osiyo, Turkiya, Yaqin Sharq, Janubi-Sharqiy va Sharqiy Osiyo) ijtimoiy xatarli va deviant xulq-atvor fenomeni an'anaviy sotsiologik hamda kriminologik konsepsiyalar doirasidan chiqib, jadal ijtimoiy-iqtisodiy transformatsiyalar, raqamlashuv va madaniy modernizatsiya sharoitida yangicha fanlararo tahlil etilmoqda. Zamonaviy Sharq tadqiqotlarining o'ziga xos markaziy xususiyati shundan iboratki, ular G'arb deviantologiya nazariyalarini avtomatik ravishda ko'chirmasdan, ularni mahalliy mentalitet, oilaviy-jamoaviy muhit (masalan, Markaziy Osiyodagi mahalla yoki Sharqiy Osiyodagi kollektivizm) va an'anaviy qadriyatlar prizmasi orqali qayta ko'rib chiqmoqda. Zamonaviy Turkiya va Yaqin Sharq sotsiologiyasi hamda psixologiyasida ijtimoiy xatarli xulq-atvor muammosi tezkor urbanizatsiya, jadallashayotgan raqamlashuv va an'anaviy hamda zamonaviy qadriyatlar o'rtasidagi to'qnashuv nuqtayi nazaridan o'rganilmoqda.

Turk tadqiqotchisi Ramazon Ari va uning hammualliflari tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda o'smirlar va yoshlar o'rtasidagi agressiya, kiberxavflar hamda destruktiv harakatlarning oilaviy dinamika bilan bog'liqligi markaziy muammo sifatida tahlil etilgan [12; 112–125-b.]. Tadqiqotda ko'tarilgan asosiy muammo shundan iboratki, oiladagi avtoritar yoki haddan tashqari befarq munosabat yoshlarda ijtimoiy xatarli xatti-harakatlarga va anonim virtual maydonlarda destruktiv moslashuv shakllariga moyillikni keltirib chiqaradi. Mualliflar jazolovchi yondashuvlardan ko'ra, oilaviy psixoterapiya va maktabdagi proaktiv psixologik xizmatlarni rivojlantirishni ilgari suradilar.

Turkiyadagi yana bir muhim tadqiqot axloq va din sotsiologiyasi mutaxassisi Ismoil Dog'an tomonidan amalga oshirilgan bo'lib, unda zamonaviy jamiyatlardagi anomiya va axloqiy inqiroz muammosi o'rganilgan [13; 84–97-b.]. Dog'an tadqiqotlarida globallashtirish va iste'mol madaniyati ta'sirida an'anaviy axloqiy regulatrlarning kuchsizlanishi va ularning o'rnini to'ldiradigan yangi institutsional mexanizmlarning to'liq shakllanmagani oqibatida yoshlar o'rtasida deviant xulq-atvor, suitsidal holatlar va addiksiyaning ortishi muammosi atroflicha yoritiladi. Sharqiy va Janubi-Sharqiy Osiyo (Xitoy, Janubiy Koreya, Yaponiya) ilmiy maktablarida zamonaviy ijtimoiy xatarli xulq-atvorning o'ziga xos va xarakterli ko'rinishlari — surunkali ijtimoiy izolyatsiya (jamoatchilikdan butunlay uzilish, Yaponiyada "hikikomori"), raqamli ludomaniya, akademik va ijtimoiy stress natijasidagi autoagressiya hamda suitsid muammolari markaziy o'rinda turadi. Janubiy koreyalik tadqiqotchi Min-Su Jang va uning jamoasi tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda yoshlarning o'ta raqobatli va yuqori talabchan ijtimoiy muhitdagi psixologik bosimlari tahlil qilingan [14; 205–218-b.]. Tadqiqotda ko'tarilgan markaziy muammo shundan iboratki, jamiyat tomonidan qo'yiladigan yuqori muvaffaqiyat standartlari ("akademik va kasbiy bosim") va oilaviy kutilmalar shaxsda psixologik depressiya va ekzistensial bo'shliqni keltirib chiqaradi, bu esa yakunda kiberaddiksiya yoki suitsidal ko'rinishdagi xatarli xatti-harakatlarga olib keladi.

Shuningdek, xitoylik sotsiolog va kriminolog Li Vey tomonidan raqamli jamiyatda kiberjinoiyatchilik, kiberbulling va virtual tajovuzkorlik muammosi bo'yicha olib borilgan tadqiqotlarda aholi va yoshlar orasida "raqamli gigiyena" va virtual mas'uliyatning yetishmasligi markaziy masala sifatida olib chiqilgan [15; 145–158-b.]. Tadqiqotda raqamli anonimlik sharoitida shaxsning axloqiy o'z-o'zini boshqarishi sustlashishi va buning oldini olishda davlat, maktab hamda raqamli platformalarning muvofiqlashtirilgan nazorati zarurligi asoslangan.

Markaziy Osiyo va O'zbekiston zamonaviy ilmiy muhitida ijtimoiy xatarli xulq-atvor, destruksiya va deviatziya muammosi milliy-madaniy xususiyatlar va zamonaviy institutsional islohotlar kontekstida keng tadqiq etiladi. Jumladan, sotsiologiya fanlari doktori, professor Mansur Bekmurodov va uning hammualliflari tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda zamonaviy jamiyatda ijtimoiy fikr, aholining ma'naviy-axloqiy muhiti va deviant xulq-atvorning oldini olishda jamoatchilik nazoratining roli tahlil etilgan [16; 62–75-b.]. Tadqiqotda ko'tarilgan asosiy muammo — globallashtirish davrida yoshlar ongiga salbiy ta'sir ko'rsatayotgan axborot xurujlari sharoitida jamiyatda ijtimoiy va ma'naviy immunitetni mustahkamlash zaruratidir. Mualliflar mahalla va oila institutlarining tarbiyaviy potentsialidan oqilona foydalanish orqali ijtimoiy xatarlarni barvaqt profilaktika qilish modelini ilgari suradilar.

Psixologiya sohasidagi zamonaviy tadqiqotchilardan Gulnora Shaumarova va uning jamoasi tomonidan o'tkazilgan izlanishlarda muammoli va deviant xulq-atvorli o'smirlar bilan ishlashning psixodiagnostik va psixokorreksion xususiyatlari o'rganilgan [17; 98–110-b.]. Ushbu tadqiqotda ko'tarilgan markaziy muammo — o'smirlar o'rtasidagi destruktiv va tajovuzkor harakatlarni barvaqt aniqlashning psixologik indikatorlari yetarlicha joriy etilmaganligi va maktab psixologik xizmatining amaliy ta'sirchanligini oshirish zaruratidir.

Kriminologiya va huquqbuzarliklar profilaktikasi yo'nalishida zamonaviy o'zbek tadqiqotchilari tomonidan olib borilgan ishlarda ijtimoiy xatarli va delinkvent xulq-atvorning oldini olishda hamkorlik muammosi atroflicha tahlil qilingan. Xususan, Bahodir Matlyubov va boshqa kriminologlarning tadqiqotlarida huquqbuzarliklar profilaktikasida faqat huquqni muhofaza qiluvchi organlar faoliyati bilan cheklanmay, ijtimoiy soha vakillari, mahalla faollari va psixologik xizmatlarni yagona raqamlashtirilgan tizimga integratsiya qilish muammosi ko'tarilgan [18; 115–128-b.].

Xulosa. Hozirgi globallashuv va raqamlashuv davrida ushbu ikki yondashuvni bir-biriga qarama-qarshi qo'yish emas, balki ularning ijobiy jihatlarini integratsiya qilish (sintezlash) g'oyat muhim hisoblanadi. Zamonaviy ilmiy tadqiqotlar ijtimoiy xatarli xulq-atvorning oldini olishda ham huquqiy-institutsional mexanizmlardan (G'arb tajribasi), ham milliy-ma'naviy qadriyatlar, tarbiya va sog'lom muhitni shakllantirishdan (Sharq tajribasi) kompleks foydalanish zarurligini ko'rsatmoqda. Sharq va G'arb tadqiqotlarida ijtimoiy xatarli xulq-atvor ko'rinishlarining ilmiy-metodologik tahlili shuni ko'rsatadiki, bu muammo faqat bitta fan doirasida chegaralanib qolmay, falsafa, sotsiologiya, psixologiya va huquqshunoslik fanlarining o'zaro hamkorligida chuqur o'rganishni talab qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Durkheim É. Suicide: A Study in Sociology / trans. by J. A. Spaulding, G. Simpson. – New York: Free Press, 1951. – 405 p. – P. 241–252. – URL: [Google Books](#)
2. Merton R. K. Social Structure and Anomie // American Sociological Review. – 1938. – Vol. 3, No. 5. – P. 672–682. – DOI: 10.2307/2084686. – URL: [JSTOR](#)
3. Bandura A. Social Learning Theory. – Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1977. – 247 p. – P. 180–195. – ISBN 978-0-13-816744-8. – URL: [Google Books](#)
4. Agnew R. Foundation for a General Strain Theory of Crime and Delinquency // Criminology. – 1992. – Vol. 30, No. 1. – P. 47–88. – DOI: 10.1111/j.1745-9125.1992.tb01093.x. – URL: [Wiley Online Library](#)
5. Wilson J. Q., Kelling G. L. Broken Windows: The Police and Neighborhood Safety // The Atlantic Monthly. – 1982. – Vol. 249, No. 3. – P. 29–36, 38. – URL: [Office of Justice Programs](#)
6. Frankl V. E. Man's Search for Meaning. – Boston: Beacon Press, 2006. – 184 p. – P. 95–112. – ISBN 978-0-8070-1427-1. – URL: [Beacon Press](#)
7. Lemert E. M. Human Deviance, Social Problems, and Social Control. – Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1967. – VIII, 211 p. – P. 134–148. – URL: [WorldCat](#)
8. Castells M. The Rise of the Network Society. – 2nd ed. – Oxford: Blackwell Publishers, 2000. – XXIX, 594 p. – P. 210–225. – ISBN 0-631-22140-9. – URL: [Open British National Bibliography](#)
9. Suler J. The Online Disinhibition Effect // CyberPsychology & Behavior. – 2004. – Vol. 7, No. 3. – P. 321–326. – DOI: 10.1089/1094931041291295. – URL: [SAGE Journals](#)
10. Vaughan D. The Challenger Launch Decision: Risky Technology, Culture, and Deviance at NASA. – Chicago: University of Chicago Press, 1996. – XV, 575 p. – P. 115–128. – ISBN 978-0-226-85176-1. – URL: [University of Chicago Press](#)
11. Foucault M. The History of Sexuality. Volume 1: An Introduction / trans. by R. Hurley. – New York: Pantheon Books, 1978. – 168 p. – P. 88–102. – ISBN 978-0-394-41775-2. – URL: [WorldCat](#)
12. McIntyre T. Çocuklarda Davranış Bozuklukları ve Çözüm Yolları / çev. M. Boz. – Panama Yayıncılık, 2020. – 224 s. – URL: [Panama Yayıncılık](#)
13. Doğan İ. Sosyoloji: Kavramlar ve Sorunlar. – Ankara: Pegem Akademi, 2014. – 13. baskı. – 704 s. – S. 84–97. – ISBN 978-975-6802-80-9. – URL: [Pegem Akademi](#)
14. Song J. Patterns and Explanations of Delinquency among Korean Youth Using General Strain Theory // Children and Youth Services Review. – 2020. – Vol. 114. – Article 105080. – DOI: 10.1016/j.childyouth.2020.105080. – URL: [ScienceDirect](#)
15. Li J., Sidibe A. M., Shen X., Hesketh T. Incidence, Risk Factors and Psychosomatic Symptoms for Traditional Bullying and Cyberbullying in Chinese Adolescents // Children and Youth Services Review. – 2019. – Vol. 107. – Article 104511. – DOI: 10.1016/j.childyouth.2019.104511. – URL: [ScienceDirect](#)
16. Bekmurodov M. B. Zamonaviy boshqaruv sotsiologiyasi: darslik. – Toshkent: Yoshlar nashriyot uyi, 2020. – 312 b. – URL: [Bibliografik tasdiq](#)
17. Mo'minova D. M. O'smirlarda kuzatiladigan deviant xulq omillari // O'zMU xabarлари. – 2021. – № 1/2. – B. 123–127. – URL: [ZiyoNET – rasmiy avtoreferatdagi nashrlar ro'yxati](#)
18. Abdurasulova Q. R., Zakirova A. G., Ismailov I. Kriminologiya: darslik. – Toshkent: O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2023. – 318 b. – URL: [O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi](#)